

Vytváření sbírek relikvií jako součásti reprezentace Karla IV.

Tomáš Drobný

Metodické centrum muzejní pedagogiky

Moravské zemské muzeum Brno

Středověký obraz skutečnosti můžeme poznávat prostřednictvím vizuálních reprezentací. Snahou historických věd je odkrývat minulou skutečnost. Ta je nám dostupná pouze zprostředkovaně, prostřednictvím hmotných a mentálních reprezentací – řeči, obrazu a ideje.¹ Skutečnost si nelze přivlastnit, proto se musíme spokojit „pouze“ s jejím obrazem. Díla výtvarného umění, architektury, ale také sbírky relikvií, sloužily v době před širokým rozšířením psaného textu prostřednictvím knihtisku jako nástroje reprezentace obrazu světa. Období vlády Lucemburků, především císaře Karla IV., nám zanechalo mnoho památek prezentujících nejen vysokou kulturní úroveň jejich tvůrců a objednatelů, nýbrž i dokladů vladařské reprezentace nejvyšších představitelů tehdejšího západního světa. Kromě náboženského pojetí dějinného směřování společnosti a role jednotlivého člověka v jeho rámci, můžeme v mnohých projevech naší kultury pozdního středověku rozpoznávat odraz politických koncepcí a ambicí českých králů. Podstatné pro nás je, že Karel IV. a jeho nástupci dosáhli i hodnosti králů římských. S českým státem a společností se proto v pozdním středověku neoddelitelně snoubí imperiální nároky a důstojnost Svaté říše římské. Ve výtvarné podobě tuto skutečnost dokládá sochařská výzdoba na Staroměstské mostecké věži Karlova mostu. V nejvyšší pozici je socha sv. Víta, patrona mostu, jehož ostatky Karel IV. získal v Pavii, aby jimi doplnil paži tohoto světce darovanou pražskému chrámu již v 10. století. Erbovní výzdoba i trůnící Lucemburkové reprezentují nároky tohoto rodu na vládu v říši a v Českém království, zároveň je impozantní výzdoba reprezentací jejich sídelního města, Prahy.

Obr. č. 1. Sochařská výzdoba Staroměstské mostecké věže. Foto: Terezie Müllerová.

Cesta Karla IV. od zvolení římským králem ke korunovaci císařem v Římě na Velikonoce v roce 1355 byla velmi dlouhá a k dosažení svého cíle vynaložil Lucemburk nemalé úsilí. Právě do těchto let (1353-55) se datuje Karlovo usilovné sbírání relikvií.² Pověstný shon za relikviemi v tomto období odráží nejen projevy královny osobní zbožnosti, ale i jeho vladařské záměry. Výsledkem bylo vytvoření dvou sbírek relikvií.³ První kolekcí je poklad Českého království,⁴ který byl uchováván na hradu Karlštejně, programově budovaném za tímto účelem a se záměrem ochrany říšských korunovačních klenotů a svátostin, které získal po smrti svého protivníka Ludvíka Bavora v roce 1350. Poklad sestává z ostatků Utrpení Páně – relikvií Kristova umučení. Jeho nejcennější součástí je zlatý Korunovační kříž, který nechal

¹ BARTLOVÁ Milena. Skutečná přítomnost. Středověký obraz mezi ikonou a virtuální realitou. Praha : Argo, 2012., s. 72.

² Z nejnovější literatury k tomuto tématu KUTHAN, Jiří – ROYT, Jan. Karel IV. Císař a český král – vizionář a zakladatel. Praha : Univerzita Karlova. Lidové noviny, 2016 v kapitole Karel IV. a relikvie, s. 581–602.

³ OTAVSKÝ, Karel. Drei wichtige Reliquienschatze im luxemburgischen Prag und die Anfänge der Prager Heilumsweisungen. In FAJT, Jiří – LANGER, Andrea (ed.). Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext. Berlin, München : Deutscher Kunstverlag Berlin München, 2009., s. 300-308.

⁴ DROBNÝ, Tomáš. Sbírký relikvií nástrojem reprezentace ideje státnosti Karla IV. In Muzeológia a kultúrne dedičstvo. 1/2016 : Bratislava, s. 41-52.

Karel zhotovit a do nějž byla řada relikvií vsazena. O významu realizace císařova záměru vypovídá známé zobrazení tzv. ostatkových scén na zdi Mariánského kostela na Karlštejně, kde Karel přejímá z rukou francouzského krále či spíše dauphina trny z Kristovy koruny a od byzantského císaře houby, aby trny na dalším vyobrazení vložil do zlatého kříže. Počinu našeho císaře v podobě symbolické reprezentované sbírkou relikvií odpovídá i význam politický, kterým bylo zřízení Corona regni Bohemiae, Koruny království českého, státoprávní pojetí svazku českých zemí, Moravy, Slezska a dalších získaných území. V zákonodárné podobě se tento akt odehrál schválením a vydáním příslušných listin 7. dubna 1348.⁵

Druhou kolekcí, kterou Karel nezaložil, ale podstatným způsobem rozmnožil, je sbírka relikvií Pražského kostela (katedrály sv. Víta, Václava a Vojtěcha). Svatovítský poklad tak jako jiné středověké chrámové poklady zahrnoval množství uměleckých předmětů, památek historické vypovídací hodnoty a početný soubor relikvií. Koncepce sbírky relikvií, její význam, který měla symbolizovat, byla v mnoha podstatných aspektech odlišná od výše popsaného karlštejnského pokladu. Odpovídala povaze a postavení církevní instituce, která ji spravovala, mnoho o jejím významu také napovídá umístění. Na základě jejího zkoumání můžeme závěrem vyslovit domněnku, že svatovítská sbírka relikvií je s karlštejnskou svým způsobem komplementární, neboť i v ní se odráží panovnická reprezentace Lucemburků, jejich politické záměry. Také zde pochopitelně nacházíme výslovné přihlášení se ke středověkému pojetí legitimizace moci a jejímu sakrálnímu původu. I zde objevujeme křesťanskou vizi univerzalizmu s její středověkou symbolikou a její promítnutí do dobového utváření světa, územního plánování, architektury a dalších vizuálních či mentálních reprezentací. Praha, explicitně vyjádřeno založením Nového města pražského, se měla stát „druhým Římem“. Karel IV. se hlásil k odkazu Karla Velikého, založil proto kostel s klášteřem augustiniánů kanovníků. Byl zasvěcen sv. Karlovi Velikému a Nanebevzetí Panny Marie. I další novoměstské kostely nesou mariánská patrocinia, Zvěstování Panny Marie, Panny Marie a slovanských patronů benediktinského opatství Na Slovanech, po římském vzoru Panny Marie Sněžné. Šestice kostelů od Baziliky sv. Petra a Pavla na Vyšehradě po kostel sv. Kateřiny Alexandrijské vytváří v plánu města půdorys latinského kříže. Město, stejně jako katedrála sv. Víta, měly odkazovat k představě nebeského Jeruzaléma. Je ještě jeden důvod, pro který můžeme svatovítskou sbírku relikvií považovat za doplňující ke karlštejnské. Bylo již řečeno, že poklad na Karlštejně byl kolekcí relikvií Utrpení Páně. Také ve svatovítské sbírce najdeme tyto relikvie. Obsahuje ale množství dalších ostatků svatých, jak zemských patronů, tak významných reprezentantů západního křesťanstva z různých zemí, starozákonních biblických postav a skupinu relikvií mariánských. Právě mariánské relikvie byly považovány za nejcennější hned po zmíněných ostatcích pašijových. Relikvie z obou pokladů byly společně ukazovány na novoměstském rynku, dnešním Karlově náměstí při známém *ostensio reliquiarum*, ukazování relikvií, při příležitosti Svátku sv. Kopí a Hřebů Páně.⁶

Mariánské relikvie Karel IV. nejen sbíral, ale nechával pro ně zhotovit drahocenné, často bohatě zdobené schránky. Aby relikvie byly v nich viditelné i z důvodu jejich uctívání, byly

⁵ Viz BLÁHOVÁ, Marie – MAŠEK, Richard. Karel IV. Státnické dílo. Praha : Karolinum, 2003.

⁶ 13. února 1354 papež stanovil bulou tento svátek a položil jej na pátek po Nanebevstoupení Páně a udělil odpustky tří let a tří kvadragén. Dle PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Číslo XLIII. Podílná kniha ze rok 1902 a 1903. Praha : Tisk Al. Wiesner, nákladem Dědictví sv. Prokopa. 1903, s. 28.

opatřeny křišťálovými víčky nebo byly vkládány do křišťálových misek.⁷ Ve svatovítském pokladu se nacházelo několik částí loktuše Panny Marie, z nichž některé byly zkrvavené Kristovou krví, část opasku Panny Marie, něco mléka Panny Marie a další. Můžeme uvažovat o předobrazu sbírek mariánských relikvií, kterou představovala kolekce v římské bazilice Santa Maria Maggiore, kterou Karel navštívil při své korunovační cestě. Jejich soupis je zachován mozaikovým nápisem v tomto chrámu.⁸ Významnou součástí souborů mariánských relikvií byly i ikonické obrazy Panny Marie.⁹ Podle legendy měly být namalovány sv. Lukášem, kterému v zachycení své věrné podoby měla pomoci sama Maria, byly proto označovány za dílo nestvořené lidskou rukou – *acheiropoietos*. Takovéto obrazy Panny Marie nebo Kristovy tváře - Veroniky, uctívané zejména v Byzanci, ale rozšířené i v celé Itálii, máme doložené též ve svatovítském a karlštejnském pokladu.¹⁰

Při zkoumání Karlovy doby se setkáme s množstvím písemných zpráv a vizuálních pramenů, které nám umožňují poznávat silný narativní potenciál relikvií.¹¹ Úctu k relikviím je třeba chápat nejen jako náboženský fenomén, který vyjadřoval vztah života v našem světě k dimenzi, jež jej přesahuje, k nebeskému království. Biblický text však nestojí sám o sobě mimo jeho dobové nazírání, dobový výklad a kontext. Ve středověku byly sdíleny a všeobecně považovány za věrohodné legendy a výklad opírající se o tradici. Biblické poselství bylo chápáno také v jeho zcela konkrétní dějinné perspektivě. Z těchto východisek si musíme odvodit interpretační rámec, který platil pro dobové poznání a vyjádření skutečnosti. Zde se nachází klíč k rozpoznání muzejního fenoménu sbírek relikvií. V Karlových sbírkách ostatků najdeme jak zemské patrony, tak církevní otce, jak relikvie reprezentující všechna území jím spravované říše, tak její římský centrismus a jeho dobové vyjádření, stejně tak snahu o potvrzení tisícileté kontinuity reprezentovanou relikviemi starozákonních proroků a postav, obdobně jako odkazy na antickou římskou říši a její středověkou interpretaci v symbióze s nároky křesťanského univerzalizmu. Náboženský výklad dějin legitimizoval v tomto chápání světa společenský řád a postavení představitelů světské i duchovní moci. V kapli sv. Kateřiny (původně Ostatků Utrpení Páně) na Karlštejně je v nice nad deskou oltáře, pod níž se nachází výjev ukřižování, nástěnná malba znázorňující sedící madonu, kterou obklopuje klečící císařský pár. Dítě Ježíš svým gestem levé ruky směřujícím ke Karlovým sepnutým rukám vyjadřuje jeho pověření k pozemské vládě, zatímco svojí pravicí mu žehná. Na druhé straně vztahuje Maria svou ruku k císařovně a jejím sepnutým rukám, aby naznačila svou ochranu nad rodinou Lucemburka. Také sbírky relikvií měly vyzdvihnout Prahu jako sídelní město římských císařů a České království postavit do centra tehdejšího západního světa v rovině světské i duchovní.

Zvláštní místo mezi prameny, které nám ozřejmují úctu k relikviím, mají ty, jež se vztahují k osobě samotného císaře a událostem z jeho života. Karel považoval sám sebe za Bohem vyvoleného a toto své přesvědčení vyjadřoval nejen ve svém vlastním životopise a v soudobých kronikách, které vznikaly na jeho popud a do jejichž obsahu nezřídka osobně

⁷ PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 21 a 22.

⁸ KUBÍNOVÁ, Kateřina. Imitatio Romae. Karel IV. a Řím. Praha : Ústav dějin umění AV ČR. ARTEFACTUM, 2006. ISBN 80-86890-07-4, s. 405, obr. 122.

⁹ K významu a funkci ikon např. PENTCHEVA, Bissera V. Icons and Power: the Mother of God in Byzantium. The Pennsylvania State University Press. 2006.

¹⁰ PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 84, 115.

¹¹ Přehled kronik doby Karlovy v českém překladu: BLÁHOVÁ, Marie (ed.). Kroniky doby Karla IV. Praha : Svoboda, 1987.

zasahoval. Karlově prezentaci významně sloužilo umění, počet jeho dochovaných vyobrazení je vcelku překvapující. Z písemných pramenů se dozvídáme o bitvě u San Felice nedaleko Modeny roku 1332, která se odehrála v den svátku sv. Kateřiny.¹² Zpočátku se střetnutí vyvíjelo pro Karlovu stranu nepříznivě, nakonec však nastal zvrat v jeho prospěch.¹³ Toto důležité vítězství mohou připomínat jak relikvie sv. Kateřiny, tak zasvěcení oltářů, kaplí a kostelů budovaných panovníkem této světi. Někdy bývá vykládáno vyzvednutí lebky sv. Viktora ze sanktuária SS. Vittore e Corona u Feltre¹⁴ a její přenesení do Prahy za počín nejen slovně symbolický.¹⁵ Památka tohoto světce a sv. Korony, jejíž ruku také odeslal do Prahy, byla slavena 14. května, v den císařova narození.¹⁶ Známe též zázrak s prstem sv. Mikuláše, který byl námětem vyobrazení na stěnách hradního paláce na Karlštejně.¹⁷ Přenesení jeho ostatků v 11. století z místa původního uložení v Myře, ohroženého muslimy, do Bari představovalo pro toto italské město nejen získání ochrany významného světce, ale založilo poutní tradici známou po celé Evropě. Mikuláš je považován za patrona námořníků, rybářů a obchodníků. Bari je přístavním městem, které bylo v raném středověku často ohrožováno a podmaněno dobyvateli přicházejícími nejen z pevniny, ale i z moře. Kromě všeobecně rozšířené úcty můžeme spekulovat i o osobním motivu v případě Karla IV. V roce 1353 nechal zbudovat v chóru sv. Víta čtyři oltáře, z nich jeden zasvěcený sv. Mikuláši na památku své druhé manželky Anny Falcké.¹⁸ V jeho životě nás může upoutat událost, kdy se mladý princ Karel plavil lodí ze Senje do Benátek a jeho loď byla obklíčena Benátčany. Se dvěma průvodci unikl z lodi a dostal se do bezpečí.¹⁹ Ostatek sv. Mikuláše je doložen v karlštejnských soupisech relikvií. Hrad představoval bezpečné místo pro uložení říšských klenotů a českého státního pokladu. Je proto možné, že relikvie byla na Karlštejně uchovávána i v této souvislosti.²⁰

Mariánská úcta byla jedním z programových nástrojů reprezentace vlády Karla IV. Již v době cesty za císařskou korunou založil v říšském městě Norimberku, pro Karla druhém nejdůležitějším po Praze, kapli Panny Marie (Frauenkirche).²¹ Program její výzdoby naplňuje záměry císařovy politické reprezentace. V Cáchách, městě korunovací římských králů, daroval Karel svoji korunovační korunu relikviářové bustě Karla Velikého. Nechal zhotovit pouzdro s řetízkem na byzantskou ikonu madony, a věnoval ji též k zavěšení na bustu svého jmenovce, který pro Lucemburky symbolizoval ideu *translatio imperii*.²² Čááská císařská

¹² BOEHM, Barbara Drake. Zbožný panovník. In Fajt, Jiří – Boehm, Barbara Drake (ed.). Karel IV. Císař z Boží milosti. Praha: Akademia, 2006, s. 142.

¹³ KAREL IV. Karel IV. Vlastní životopis. Přeložil Jakub Pavel. Praha : Odeon, 1978, s. 45.

¹⁴ O dobytí města Feltre píše Karel též ve svém vlastním životopise. KAREL IV. Karel IV. Vlastní životopis., s. 95.

¹⁵ O vyzdvížení a posláni hlavy informuje Karlova listina z Feltre datovaná „posledního dne měsíce října devátého roku naší vlády“ Dle PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 40.

¹⁶ KUTHAN, Jiří – ROYT, Jan. Karel IV. Císař a český král – vizionář a zakladatel., s. 471.

¹⁷ BOEHM, Barbara Drake. Zbožný panovník., s. 140.

¹⁸ MACHILEK, Franz. Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit. In SEIBT, Ferdinand. Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen. München : Prestel, 1978., s. 89.

¹⁹ KAREL IV. Karel IV. Vlastní životopis., s. 85-87.

²⁰ „Sv. Kateřiny kloub palce na zlatém řetězu visící v křišťálové schránce...sv. Mikuláše prst s něco málo krve, v pozlacené alabastrové schránce...“ Z karlštejnského inventáře cituje PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 117.

²¹ Založení oznámil Karel v roce 1349, se stavbou započal nejpozději roku 1352. MACHILEK, Franz. Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit., s. 90.

²² Prezentováno na výstavě Císař Karel IV. 1316-2016 v Praze. Dnes v uloženo v Clevelandu, The Cleveland museum of art. Inv. č. 1951.445.2.

kaple vybudovaná Karlem Velikým nese též zasvěcení Panně Marii. I v tomto může být založení kaple Karlem IV. v Norimberku nápodobou jeho předchůdce. Významným pramenem poznání je mariánský cyklus na nástěnných malbách v ambitu emauzského opatství. Na dnes již zcela nedochovaném vyobrazení v šestém poli na jižní stěně se pod madonou, jako ženou oděnou sluncem, nacházela scéna Sibylina proroctví císaři Oktaviánu Augustovi.²³ Latinský nápis sděluje: „Sibyla Oktaviánovi ukázala ve slunci pannu s chlapcem. Chrám míru se zřítíl, když panna porodila syna.“ Příběh odkazuje k legendě zaznamenané ve 12. století v díle *Mirabilia urbis Romae*, která líčí císaře Oktaviána Augusta jako prvního ctitele Panny Marie. Kateřina Kubínová rozebírá původ legendy od Byzance přes její zaznamenání v Římě s modifikací, kdy původní řeckou Pythii na západě nahradila Tiburtinská Sibyla. Podle legendy senátoři nabídli císaři Oktaviánu Augustovi zbožštělé uctívání. Císař to odmítl a požádal Sibylu o radu. Ona mu sdělila proroctví o příchodu příštího krále z nebe na zem, aby svět rozsuzoval. Pak se otevřelo nebe a císař uviděl na nebi překrásnou pannu, která stojí na oltáři a drží v náruči chlapce. Přitom uslyšel hlas, který pravil: „To je oltář Syna Božího.“ Zjevení se mělo udát v císařově ložnici na Kapitolu, kde dnes stojí kostel Panny Marie na Kapitolu zvaný *Aracoeli* – Panny Marie na oltáři nebes. Císař Augustus obětoval kadidlo a postavil oltář. První císař se tak stal prvním ctitelem Panny Marie a prvním křesťanem. Kubínová uvádí, že příběh byl na Karlově dvoře oblíbený, protože Jan Marignola jej ve své kronice zmínil hned čtyřikrát. Věřilo se, že císař Augustus byl vyvolen Bohem, aby pod svou vládou získal celý svět a nastolil v něm mír. Benediktinský klášter Na Slovanech měl v Karlově politice významné postavení z několika důvodů, které se vzájemně protínaly. Zde není prostor, aby byly rozebírány, avšak je vhodné připomenout souvislost s umístěním kláštera vzhledem k místu ukazování ostatků na dnešním Karlově náměstí a možné doložení tohoto vztahu prostřednictvím umělecké výzdoby.²⁴ Vyobrazení Sibylina proroctví zapadá nejen do náboženského programu nástěnných maleb, ale zřetelně z něj vystupují i imperiální motivy Karlovy veřejně projevované mariánské zbožnosti.

Obr. č. 2. Sibyla ukazuje císaři na nebi Pannu Marii s dítětem v náruči. Ambit emauzského kláštera. Foto: Sbírka Národního památkového ústavu, generálního ředitelství, Praha.

Vraťme se zpět k mariánským relikviím ze svatovítského pokladu. Za nejvýznamnější lze považovat peplum, tedy závoj Panny Marie. V Trevíru v klášteře sv. Maximina získal Karel třetinu loktuše (peplum) Panny Marie a v kapitulním archivu je zachována listina, ve které vypráví, že loktuši přinesla do Trevíru sv. Helena.²⁵ V listině se dále uvádí, že uctívaná loktuše má být v tomto klášteře každý sedmý rok veřejně ukazována a papež k tomu udělil odpustky. Karel zavedl od Svatého roku 1350 ukazování odpustků v Praze jedenkrát za sedm let a získal pro to od papeže Innocence odpustky.²⁶ Veliký nával lidu do svatovítského chrámu, kdykoliv se tu každého sedmého roku ukazovala loktuše P. Marie spojená s odpustky, byl motivem žádosti děkana a kapituly pražské adresované papeži Bonifácovi IX, který listinou z 15. května 1389 svolil k tomu, aby relikvie byla ukazována každý třetí rok

²³ KUBÍNOVÁ, Kateřina. Emauzský cyklus. Ikonografie středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech. Praha : Ústav dějin umění AV ČR. ARTEFACTUM, 2012., s. 160-166.

²⁴ OPAČIČ, Zoë. Architecture and religious experience in 14th-century Prague., s. 136-149.

²⁵ Archiv Kapitul Pražské, sign. XI, 4. Dle PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 30.

²⁶ Archiv Kapitul Pražské sign. X, 22. Dle PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 35.

k získání odpustků, jež rozmnožil z dosavadních tří let a tří kvadragén na pět let a pět kvadragén.²⁷

Dle inventáře č. I, 299 a II, 71: „...byly relikvie P. Marie opatřeny drahocennými schránkami, loktuše P. Marie ... do skvostné skříňky z pozlaceného stříbra, ozdobené čtrnácti moniliemi menšími a jedním monilem větším, vesměs z kamejí a perel.“²⁸ Máme informaci o získání částechky pásu P. Marie, kterou obdržel v klášteře Weissenburském ve špýrské diecézi, kterou Karel „...vložil do oné křišťálové nádoby, v níž choval jinou částechku pásu Panny Marie.“²⁹ Zato o původu zkrvavené roušky, též šlojře nebo závoje, (peplum cruentatum), nemáme žádné konkrétní zprávy a můžeme předpokládat, že relikvie se v Praze objevila již před rokem 1354.³⁰ Kristova krev na roušce dodávala této mariánské relikvii zcela mimořádný význam, poněvadž krev byla zároveň relikvií Kristova utrpení a materializovala skutečnost spásy skrze jeho smrt na kříži. Relikvie Kristovy krve byly objektem mimořádné úcty, která jim byla projevována i panovníky, jak máme např. doloženo z Anglie 13. století za vlády Jindřicha III.³¹ Částečně bylo za mariánskou relikvii považováno i sudarium, které Karel obdržel od papeže při své druhé návštěvě Říma v roce 1368. Podle legendy se jednalo o roušku, kterou P. Maria zakryla Kristovu nahotu na kříži. Máme mnoho dokladů o nárůstu počtu vyobrazení spojení mariánské úcty s motivem potřísnění Mariina šatu Kristovou krví, zejména z období sklonku jeho vlády a v následujících desetiletích. Dle záznamů z inventáře si Karel z římské cesty přivezl kopii slavné ikony z chrámu Aracoeli. Pozoruhodné na ní je, že oproti originální předloze je celý Mariin plášť potřísněn Kristovou krví, což platí i u dalšího exempláře namalovaného v Praze v 80.-90. letech 14. století.³² Umělecké vyjádření scény ukřižování s potřísněním Mariiny roušky vzniklé ještě na sklonku Karlova života v případě Ukřižování z Vyššího Brodu nepostrádá monumentalitu, i když v dalších uměleckých dílech se objevují prvky nové zbožnosti *devotio moderna*, které kladou důraz na lidskou stránku prožívání zobrazovaných námětů. Na vyšebrodské desce kape Kristova krev na lebku Adamovu u paty kříže, aby byl znázorněn výkupný charakter krvavé oběti pro celé lidstvo.³³

Obr. č. 3. Ukřižování z Vyššího Brodu. Foto: Cisterciácké opatství Vyšší Brod.

U mariologických námětů Karlovy reprezentace je prakticky nemožné jednoznačně oddělit projevy jeho osobní zbožnosti od využití těchto motivů při prosazování jeho vladařských strategií, byť se v některých případech můžeme v dnešních interpretacích přiklánět k jednomu či druhému účelu. Dobový politický kontext bývá přisuzován mariánskému Morganově diptychu. Jedna deska představuje Klanění tří králů, motiv oblíbený na Západě zejména po přenesení ostatků svatých Tří králů z Milána do Kolína nad Rýnem. Prostřední král nese biografické rysy Karla IV. Druhá deska, znázorňující smrt Panny Marie, představuje apoštoly kolem lůžka s umírající. Uprostřed nich je Petr s trojitou papežskou korunou. Dílo nabízí interpretaci v souvislosti s korunovaci Karla císařem a bývá pokládáno za jeho dar papeži. Na

²⁷ Archiv Kapitulky Pražské, sign. XVIII, 1. Dle PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis, s. 72.

²⁸ PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 34.

²⁹ PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 24.

³⁰ K tématu: ŠRONĚK, Michal. Rouška Panny Marie. Relikvie ve sporu mezi římskými katolíky a utrakvisty v Čechách ve 14. a 15. století. [Online]. Dostupné z file:///C:/Users/tdrobny/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/OGMYT81P/2009_2_sronek.pdf

³¹ OPAČIČ, Zoë. Architecture and religious experience in 14th-century Prague., s. 139-140.

³² Dle FAJT, Jiří., Karel IV. Císař z Boží milosti., Kat. č. 46. Mistr Theodorik (?) Madona Ara Coeli., s. 157-158.

³³ FAJT, Jiří – SUCKALE, Robert. Karel IV. Císař z Boží milosti. Kat. č. 39. Ukřižování z Vyššího Brodu., s. 132.

diptychu se tak setkávají nejvyšší představitelé světské i církevní moci.³⁴ Máme zaznamenáno, že císař využíval svého privilegia předčítat o Vánocích při bohoslužbách³⁵ v Cambrai v roce 1377, v Metách roku 1357 či v Norimberku v roce 1355 a poprvé v Basileji 1347.³⁶ Text Lukášova evangelia přináší zprávu o vydání nařízení císaře Augusta ke sčítání všeho lidu v říši. Josef s Marií se vydali do Betléma, kde Maria porodila syna. Karel se při této příležitosti ztotožňoval s postavou císaře Oktaviána Augusta, za jehož vlády se to událo, a s hodností jáhna, protože za ekvivalent k jejímu získání bylo považováno pomazání při císařské korunovaci, který zvěstuje světu radostnou zvěst o příchodu Spasitele. Lukášovo evangelium je specifické svým mariánským zaměřením. Získání lebky tohoto světce mělo pro Karla mimořádný význam právě i z tohoto důvodu. O teologické hloubce Karlovy mariánské zbožnosti svědčí i jeho vlastnoruční zápis na stránce uctívané relikvie, domnělého autografu evangelia sv. Marka z Gradu, získaného od nevlastního bratra akvilejského patriarchy Mikuláše.³⁷ Namísto obvyklé datace „Anno Domini“ nebo léta od narození Páně (anno dominicae nativitatis), jak tamtéž napsal patriarcha, uvedl: „Anno ab incarnato Verbo“, čili roku od vtělení Slova.³⁸ Přihlásil se tak k tradici, která se nejvíce rozvinula na Východě a jejíž obsah je vyjadřován ikonickým obrazem Bohorodičky. Ve svém životopise o záměru šíření mariánské zbožnosti píše: „A když jsem jel celý den údolím, které se nazývá Gerlos, vzpomněl jsem si na zázrak či vidění, které jsem měl v den Nanebevzetí svaté Panny Marie v Terenzu v biskupství parmském. A od té doby jsem pojal úmysl zařídit, aby k její cti byly v Pražském kostele každodenně zpívány hodinky slavné Panny tak, aby o jejím životě, skutečích a zázracích bylo na každý den čteno nové čtení. To se potom také stalo, jak bude o tom níže psáno.“³⁹ K modlitbě mariánských hodinek byl Karel veden v dětství při výchově na francouzském dvoře. V roce 1343 založil u sv. Víta kapitolu 24 mansionářů, 30 choralistů a 12 žalmistů, aby byly mariánské obřady slavnostně zpívány.⁴⁰

Program sbírky relikvií v katedrále svatého Víta svým způsobem dokládá i monumentální dílo mozaiky Posledního soudu vytvořené na počátku 70. let 14. století na Zlaté bráně, jediném za Karlova života dokončeném vstupu do katedrály. Panna Maria jako přímlyvkyně po Kristově pravici, který je uprostřed nahoře obklopen anděly a sv. Jan Křtitel po jeho levici, představují kompozici *deesis*. Na každé straně o něco níže je šest apoštolů, uprostřed dole pod trůnícím Kristem jsou čeští zemští patroni. Pod nimi po stranách klenebního oblouku klečící císař a císařovna. Karel budoval katedrálu také jako pohřebiště českých králů, resp. římských císařů. Scénu na mozaice, která je ojedinělou ukázkou výskytu působivé umělecké techniky severně od Alp, můžeme chápat jako reprezentativní dílo vyzdvihující význam Pražského kostela, ale i jako Karlovo vyznání křesťana, který bude očekávat druhý příchod Krista a s přímlyvkou Panny Marie zařazení na stranu těch, kteří dojdou věčné spásy. S největší pravděpodobností

³⁴ FAJT, Jiří. Karel IV. Císař z Boží milosti. Kat. č. 15. Mistr Morganova diptychu. Klanění tří Králů a Smrt Panny Marie, zv. Morganův diptych., s. 98-99.

³⁵ KUBÍNOVÁ, Kateřina. Imitatio Romae. Karel IV. a Řím., s. 195-196.

³⁶ BOEHM, Barbara Drake. Zbožný panovník., s. 138.

³⁷ Uloženo v Archivu Pražského hradu, Knihovna metropolitní kapituly, Cim. 1, fol. 17v. PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis., s. 38-39.

³⁸ O významu této relikvie STEJSKAL, Jan. Kodex Forojuliensis a christianizace střední Evropy. [online].

Pardubice : Theatrum historiae 7, 2010. Dostupné z

http://dspace.upce.cz/bitstream/handle/10195/58417/StejskalJ_CodexForojuliensis_2010.pdf?sequence=1

³⁹ KAREL IV. Karel IV. Vlastní životopis., s. 131.

⁴⁰ MACHILEK Franz. Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit., s. 89.

obraz vyjadřuje středověké sepětí náboženského vidění světa s politickým programem uspořádání společnosti. Brána s mozaikou musela být zároveň impozantní výpovědí při poslední cestě císařova těla při pohřebním průvodu, kdy všem přítomným byl připomenut program vlády zbožného panovníka, jehož ostatky byly uloženy v chóru Panny Marie mezi hroby patronů českého království a obklopeny relikviemi Utrpení Páně, mariánskými relikviemi a ostatky světců, které za života uctíval.⁴¹

Obr. č. 4. Mozaika Posledního soudu na Zlaté bráně svatovítské katedrály. Foto: Tomáš Drobný.

Sbírky relikvií byly Karlem systematicky budovány na základě jasné koncepce, která představovala jeho politické záměry a strategie a odrážela dobovou představu vidění světa a chápání skutečnosti. Ukazování relikvií, jak mariánských, tak Ostatků Utrpení Páně, byly součástí prezentační strategie, která měla veřejný, vsuktu všelidový rozměr a byla doplněna množstvím dalších, často i veřejně dostupných explikací, kupř. formou čtení při bohoslužbách nebo šířením prostřednictvím četných uměleckých děl. Systematické soupisy a revize institucionálně zajištěných a uchovávaných souborů relikvií karlsštejnskou a svatovítskou kapitulou představovalo snahu o uchování těchto paměťových reprezentací. Uvedené poznatky nás proto dnes opravňují považovat vytváření sbírek relikvií Karlem IV. a dalšími Lucemburky za vysoce rozvinutou úroveň projevu muzejního fenoménu v pozdním středověku.

Seznam literatury:

BARTLOVÁ Milena. Skutečná přítomnost. Středověký obraz mezi ikonou a virtuální realitou. Praha : Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0542-1.

BLÁHOVÁ, Marie (ed.). Kroniky doby Karla IV. Praha : Svoboda, 1987.

BLÁHOVÁ, Marie – MAŠEK, Richard. Karel IV. Státnické dílo. Praha : Karolinum, 2003. ISBN 80-246-0771-9.

BOEHM, Barbara Drake. Zbožný panovník. In Fajt, Jiří – Boehm, Barbara Drake (ed.). Karel IV. Císař z Boží milosti. Praha : Akademia, 2006, s. 136-171. ISBN 80-200-1399-7.

DROBNÝ, Tomáš. Sbírky relikvií nástrojem reprezentace ideje státnosti Karla IV. In Muzeológia a kultúrne dedičstvo. 1/2016 : Bratislava, s. 41-52. ISSN 1339-2204.

FAJT, Jiří. Kat. č. 15. Mistr Morganova diptychu. Klanění tří Králů a Smrt Panny Marie, zv. Morganův diptych a Kat. č. 46. Mistr Theodorik (?) Madona Ara Coeli. In Fajt, Jiří – Boehm, Barbara Drake (ed.). Karel IV. Císař z Boží milosti. Praha : Akademia, 2006, s. 98-99 a s. 157-158. ISBN 80-200-1399-7.

FAJT, Jiří – SUCKALE, Robert. Kat. č. 39. Ukřižování z Vyššího Brodu. In Fajt, Jiří – Boehm, Barbara Drake (ed.). Karel IV. Císař z Boží milosti. Praha : Akademia, 2006, s. 132. ISBN 80-200-1399-7.

⁴¹ KUBÍNOVÁ, Kateřina. Imitatio Romae. Karel IV. a Řím., s. 194.

KAREL IV. Karel IV. Vlastní životopis. Přeložil Jakub Pavel. Praha : Odeon, 1978.

KUBÍNOVÁ, Kateřina. Emauzský cyklus. Ikonografie středověkých nástěnných maleb v ambitu kláštera Na Slovanech. Praha : Ústav dějin umění AV ČR. ARTEFACTUM, 2012. ISBN 978-80-86890-36-4.

KUBÍNOVÁ, Kateřina. Imitatio Romae. Karel IV. a Řím. Praha : Ústav dějin umění AV ČR. ARTEFACTUM, 2006. ISBN 80-86890-07-4.

KUTHAN, Jiří – ROYT, Jan. Karel IV. Císař a český král – vizionář a zakladatel. Praha : Univerzita Karlova. Lidové noviny. 2016. ISBN 978-80-7422-460-7.

MACHILEK, Franz. Privatfrömmigkeit und Staatsfrömmigkeit. In SEIBT, Ferdinand. Kaiser Karl IV. Staatsman und Mäzen. München : Prestel, 1978, s. 87-101. ISBN 3-7913-0435-6.

OPAČIČ, Zoë. Architecture and religious experience in 14th-century Prague. In FAJT, Jiří – LANGER, Andrea (ed.) Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext. Berlin, München : Deutscher Kunstverlag Berlin München, 2009, s. 136-149. ISBN 978-3-422-06837-7.

OTAVSKÝ, Karel. Drei wichtige Reliquienschatze im luxemburgischen Prag und die Anfänge der Prager Heiltumsweisungen. In FAJT, Jiří – LANGER, Andrea (ed.). Kunst als Herrschaftsinstrument. Böhmen und das Heilige Römische Reich unter den Luxemburgern im europäischen Kontext. Berlin, München : Deutscher Kunstverlag Berlin München, 2009., s. 300-308. ISBN 978-3-422-06837-7.

PENTCHEVA, Bissera V. Icons and Power: the Mother of God in Byzantium. The Pennsylvania State University Press, 2006. ISBN 0-271-02551-4, 9780271025513.

PODLAHA, Antonín - ŠITTLER, Eduard. Chrámový poklad u sv. Víta v Praze. Jeho dějiny a popis. Číslo XLIII. Podílná kniha ze rok 1902 a 1903. Praha : Tisk Al. Wiesner, nákladem Dědictví sv. Prokopa. 1903.

STEJSKAL, Jan. Kodex Forojuliensis a christianizace střední Evropy. [online]. Pardubice : Theatrum historiae 7, 2010. Dostupné z http://dspace.upce.cz/bitstream/handle/10195/58417/StejskalJ_CodexForojuliensis_2010.pdf?sequence=1

ŠRONĚK, Michal. Rouška Panny Marie. Relikvie ve sporu mezi římskými katolíky a utrakvisty v Čechách ve 14. a 15. století. [Online]. Dostupné z file:///C:/Users/tdrobny/AppData/Local/Microsoft/Windows/INetCache/IE/OGMYT81P/2009_2_sronek.pdf

Resumé

Karel IV., český král a římský císař, vytvořil dvě sbírky relikvií. První z nich, původně určená pro hrad Karlštejn, reprezentovala státní ideu Českého království a sestávala se z ostatků Utrpení Páně. Reprezentovala státoprávní koncepci nazvanou Corona regni bohemiae stvrzenou souborem listin z dubna 1348. Druhá sbírka, která byla určena pro katedrálu sv. Víta, rozšířila stávající chrámový poklad tak, aby mohla reprezentovat nové sídlo císaře Svaté říše římské a jeho imperiální politické koncepce. K nejcennější části této kolekce patří

mariánské relikvie. V případě Karlovy politiky relikvií se setkáváme s cíleně utvářenou reprezentací obrazu světa, která byla vlastní programu vzniku mnoha uměleckých děl a odráží se i v četných písemných pramenech z té doby. Ukazování ostatků doprovázené papežskými odpustky představuje součást Karlovy prezentační strategie. Vytváření těchto sbírek relikvií a nakládání s nimi můžeme proto považovat za projev muzejního fenoménu v pozdním středověku.